

תקוה הוניג־פרנס

פח התוף

בספר מתקשר למדי, הצליח פרופ' יהודה שנהב, בשם איזו 'רדיקליות', לנתח הכל, לבד מן העיקר: את הדימיקה של ההתפשטות הישראלית.¹ הזהות המזרחית בספרו החליפה אולי, למראית עין, את הציונות, ואולם הצליחה להתעלם לחלוטין מהשאיפות הלאומיות הפלסטיניות. זכות הגדרה עצמית לפלסטינים? – יוק!

כדי לדמות את ה'הצלחה' הגדולה ביותר של הפרויקט הציוני במונחים גיאוגרפיים, צריך לחשוב על ריסוק הרצף הטריטוריאלי של פלסטין לכדי קנטונים: זה של חברון, זה של עזה, זה של בית לחם, זה של רמאללה, זה של ג'נין, וגם הקנטונים של הפלסטינים בגליל, או במשולש או בנגב. אפילו התכנית הממשלתית לעידוד הכלכלה הפלסטינית בישראל מכוונת למניעת הגירה של אזרחים פלסטינים ליישובים יהודיים. כולם נשלטים בידי משטר קולוניאלי שאינו נח לרגע מלהגביל את חייהם ואת שאיפותיהם הלאומיות. שום ניתוח אינו יכול לשחרר עצמו מהדימיקה של המשטר, אלא אם הוא מבקש להנציח את המצב הקיים. הדינמיקה של המשטר הישראלי היא פעילות מתמדת של נישול ואפליה. 'הצלחה' נוספת של הכיבוש המתמשך היא האופן שבו מקדשים אינטלקטואלים מהשמאל את ה'הישג' הציוני. למשל, ספרו של שנהב.

כאשר ראה ספרו של שנהב אור, והתפרסם ראיון עימו במוסף "הארץ", נבהלו כמה מסוקריו והעלו נגדו טענות, שעיקרן היו הטענות של השמאל הציוני (גדי טאוב, עקיבא אלדר). תום שגב גם היטיב להבחין כי שנהב "למעשה מתעלל בלולב חבוט; השמאל הליברלי הפך 'צל עבר'". אכן, שום גורם בשמאל הציוני מעולם לא התייחס ברצינות לאפשרות של שתי מדינות עצמאיות וריבוניות שקו ירוק מפריד ביניהן, ולכן הספר עומד בסימן טענת שווא שרעש רב מופק ממנה. תוף השנהב. בהלת המבקרים היתה בהלת שווא. לא בכדי האיזון הצדקני המופיע בספר, בין הפלסטינים ליהודים, מזכיר את האיזון שבאמצעותו טישטשו

1 יהודה שנהב, במלכודת הקו הירוק, מסה פוליטית יהודית, הוצאת עם עובד, 2010.

תועמלני השמאל הציוני את תפקיד המדינה: צדק מול צדק, קראו לתיאור הזה של הסכסוך. לא מדינה נגד קורבנות, ולא קולוניאליזם נגד ילידים. הספר מעניק למציאות הכיבוש תעודת הכשר באמצעות "חזון".

שנהב משחק בלגו: הוא מפרק ומרכיב, ובסופו של דבר אנחנו נשארים עם פוליטיקת זהות יהודית המחליפה את הלאומיות היהודית, ובעיקר את הלאומיות הפלסטינית. מה טוב לכם יותר משייח' ג'ראח? אצל שנהב זוהי "הוכחה" לחיים יחדיו של פלסטינים ויהודים דתיים.² חיים יחדיו? והרי מדובר בכפייה בכוח. אין כאן הכחשה אלא אדישות גמורה לגורל הפלסטיני תחת הכיבוש.

הצדק בפלסטין, כותב שנהב, יושג באמצעות גישה מאוזנת לזכויות המתנחלים וקורבנותיהם: משני הצדדים תישלל האפשרות לממש את זכויותיהם במתכונת של מדינה ריבונית, בין אם בפתרון שתי המדינות, המדינה הדרו-לאומית או מדינה אחת דמוקרטית. ממילא, אומר שנהב, "המדינה כיום – גם ישראל – מפצלת ריבונות: מפריטה מוסדות ממלכתיים, למשל, ומוסרת נאמנויות לצד שלישי" (עמ' 158). לפיכך, בלי להביא בחשבון את הפלסטינים ואת מאווייהם, המודל הוא של "שותפות, המניח זכויות לאומיות ודתיות של שני העמים שיבואו לידי ביטוי באמצעות חלוקת המרחב למרחבים לאומיים קטנים יותר ולקהילות דתיות ואזרחיות במתכונת של קנטונים". (156) קהילות אלה, שיהיו מפוזרות בכל רחבי פלסטין המנדטורית, ישמרו על עצמאותן ויהיו קשורות ביניהן במבנה רופף בלבד. הן יוקמו במקומות מוסכמים, "על פי הזיקה של קדושת המקום וההיסטוריה של המקום, לרבות ההיסטוריה היהודית בישראל מאז 1948" (151, ההדגשה שלי). הפלסטינים בישראל יוכרו כ"קולקטיב לאומי במקומות שבהם יש רוב ערבי עם רצף טריטוריאלי" (150). בגליל? בנגב? שנהב מבטיח כי בית משפט לחוקה יכריע במחלוקות, "תוך שמירה על חוק היסוד שלפיו לא יתוקן עוול אחד באמצעות גרימת עוול מודע חדש" (151). במלים אחרות, במסגרת המודל המועדף על שנהב בשביל פתרון פוליטי לקונפליקט הישראלי-פלסטיני, שפע מעשי העוול שביצעה ישראל כלפי הפלסטינים יימחקו וייסלחו, כאילו לא מדובר במים, רכוש, אדמות, כבישים, נקודות שליטה על כבישים ורכבות מתים.

ובכן, גם הפלסטינים שחיים בישראל מוזמנים ליצור קנטון נפרד, לצד הקנטונים השונים ברחבי פלסטין. לכל הקנטונים תוענק אוטונומיה על בסיס

2 שנהב הוכיח נחרצות את ירון לונדון ומוטי קירשנבאום (28.6.2010) בתכניתם, ואמר להם כי שכונת שייח' ג'ראח בירושלים הינה הראייה הטובה ביותר לטענתו: יהודים דתיים חיים לצד פלסטינים.

זהויות מזהויות שונות: דתיות, אזרחיות וגם, בין היתר, לאומיות. מה על הפלסטינים בישראל? הם יוכלו, כאמור, לזכות בקנטון משלהם. מה יהיה הקשר שלהם לפלסטינים בשטחים הכבושים ובקנטונים האחרים? שום קשר. אין אצל שנהב תביעה לקשר. כאן באה לידי ביטוי התעלמותו מהדרישות הלאומיות של הפלסטינים שהועלו על הכתב, וניצבות על סדר היום הפוליטי של הפלסטינים בישראל. למשל: ארבעת "מסמכי החזון" מ-2007, שחיברו נציגי הארגונים המובילים של הפלסטינים בישראל וקבעו, ותבעו את זכותם להגדרה עצמית בשטחים הכבושים ובתוך מדינת ישראל.

בעמוד 90 של ספרו מצטט שנהב את מגילת העצמאות של ישראל שהבטיחה, לדבריו, שוויון זכויות ל"כל האזרחים, ללא הבדל דת, גזע או לאום". זו איננה סתם רשלנות. הרי לא מדובר בפתקה לקראת הרצאה. מכל מקום, כאשר מדובר באזרחים הפלסטינים של מדינת ישראל, אין במגילת העצמאות כל זכר למלה 'לאום'. מדינת ישראל מעולם לא הכירה בערכים הפלסטינים החיים בתחומיה כבלאום. (במקור ההבטחה היא ל"שוויון זכויות לכל האזרחים ללא הבדל דת, גזע ומין").

שנהב מאמץ את ההתנגדות לקו הירוק כמכנה משותף של כוחות פוליטיים המנוגדים זה לזה.³ הקואליציה שהוא ממציא כוללת חלקים נרחבים של ימין "דמוקרטי", של פלסטינים משני צידי הקו הירוק, וכן של אלה הנמנים עם "השמאל הרדיקלי", השוללים את עקרון ההפרדה. מי הם? באיזה חוג הם מלמדים? ההתנגדות לקו הירוק משותפת לארבע קבוצות מובהקות:

1. פליטי ופליטות '48, בעבור חלק מהם 1967 אינה רק רגע של כיבוש אלא גם רגע של שחרור ופתיחת המרחב (ההדגשה שלי) [...]. 2. אנשי ונשות ארץ-ישראל השלמה (שבקרבם אפשר למצוא הבדלים רבים). 3. אנשי ונשות ישראל השלישית, מתנחלים ומתנחלות מזרחים שש"ס היא מייצגת מרכזית שלהם, מתנחלים חרדים ומהגרים מברית-המועצות לשעבר שעברו לגור מעבר לקו הירוק, שליברמן הוא מייצגם המובהק. 4. שדרה פוליטית רדיקלית מקרב ערביי '48, בהם תנועת 'בני הכפר' וחלקים בתנועת בל"ד שאינם מקבלים את הקו הירוק, וכן אינטלקטואלים פלסטינים בישראל, המקדמים סדר יום זה בשנים האחרונות. (עמוד 18).

3 "קואליציה ביזארית, המורכבת מאידיאולוגים של הימין המתנחל (למשל, יוסף בן-שלמה המנוח וישראל הראל יב"א) ושל שמאל ספק ציוני (לאחרונה – יהודה שנהב), מעלה לעתים קרובות את הטענה, כי תמיכת השמאל הציוני בגבולות 1967 והתנגדותו החריפה להתנחלויות שהוקמו מאז היא צבועה ובלתי עקבית." חיים גאנו, "היתה ציונות צודקת", "הארץ", 27.6.2010.

אם כן, הטענה היא כי לשתי קבוצות עיקריות מקרב המתנחלים יש מוטיבציה להגיע להסדר מדיני, הכולל את מחיקת הקו הירוק: "ישראל השלישית" וה"מתנחלים הדמוקרטים". "ישראל השלישית" כוללת שכבות סוציו-כלכליות נמוכות של יהודים ישראלים – בעיקר מזרחים (אבל גם חרדים ומהגרים מרוסיה) – שעברו לגור בהתנחלויות המצויות מעבר לקו הירוק, ובעיקר בפריפריה שלהן, כמו מעלה אדומים ומה שמכונה "עוטף ירושלים", כדי לשפר את תנאי חייהם. השיפור ברמת החיים, מעיד שנהב, נובע מ"מחיקת הקו הירוק". שוב, נישול התושבים הפלסטינים מבתיהם ואדמתם לא נזכר כלל.

"יהודים ערבים"

ואולם, לא רק שיקולים סוציו-כלכליים מונחים ביסוד העמדות של המתנחלים המזרחים. זהותם האתנית-ערבית, כמו זהותם של רוב המזרחים בגבולות הקו הירוק, תניע אותם – כך אומר החזון – לקדם בברכה הסדר מדיני שיביא "לפתיחת המרחב". הנה, ב-1967, "פתיחת המרחב איפשרה הגדרה מחודשת של הזהות המזרחית בישראל, לא כאנטיזה לזהות האשכנזית, אלא כאופציה להשתלבות במרחב, גם אם במקרה זה הנסיבות הן של השתלבות דכאנית" (55). סופרים מזרחים אפילו השתתפו בחגיגת "המרחב הפתוח", יחד עם הציבור המזרחי. מי? הסופר שמעון בלס, יליד עיראק, "המגדיר עצמו כערבי יהודי", כתב מיד לאחר המלחמה: "רוח חדשה נושבת בארץ, רוח המזרח [...] במחי אחד הוצאנו מעולמנו הקטן, הקרתני, המסוכסך, והועמדנו פנים אל פנים עם מציאות קיומנו: ישראל באזור – עבר, הווה, עתיד" (56).

ולא רק הסופר שמעון בלס. גם הוריו של שנהב וחבריהם פיתחו אז קשרים עם זמרים ונגנים ערבים ו"חגגו את המרחב הערבי שנפתח; גם אם קיבלו את הקוסמולוגיה של זמן הקו הירוק, הם הרחיבו את שוליה". זמן הפולקלור הגיע: מוסיקאים ערבים "שרו וניגנו יחד בערבית במסיבות, בבתים פרטיים ובבתי קפה ודימינו את עברם בארצות ערב". (שם). האם צריך להזכיר כי כל העליצות הזאת ליוותה רבים מתושבי השטחים שהוגלו והפכו בשנית לפליטים, או את המכה שהתנועה הלאומית הפלסטינית ספגה בדיוק אז? ואולי הגיע הזמן לומר מלה על ה'רדיקליות' של מטבע הלשון הפשטנית מדי, "יהודים ערבים"?

כך כתבו אהוד עין-גיל ומשה מחובר על הסוגיה הזאת, באומץ, כנגד אופנה רווחת בתל אביב: "מובן שאיננו מערערים על זכותו של כל פרט להגדיר עצמו כ'יהודי ערבי', אם רצונו בכך. ואולם, אין כל הצדקה להחיל הגדרה זו על

הציבור המזרחי, שלא בחר לזהות עצמו כ'ערבי' ואשר במקרה הטוב יתייחס לתווית זו כשונה מהזהות העצמית שלו". לכן, "מעולם לא היתה לתחושת הזיקה התרבותית של יחידים כל קשר לזהות אתנית לאומית ערבית". להפך, אפילו המזרחים שהשתתפו במחאות מיליטנטיות נגד אפלייתם, להוציא את תנועת הפנתרים השחורים, לא קשרו את ההתנגדות לדיכויים בידי הממסד הישראלי עם רגשות של אחווה וסולידריות עם דיכויים של הפלסטינים בישראל.⁴

העובדה שמדובר באוטופיה אינה צריכה להפריע. מאידך גיסא, כדאי לראות שהאוטופיה אהלה שנהב בספרו אינה "מדמינת", למשל, מאבק משותף של ישראלים ופלסטינים במדינת ישראל, ואפילו לא של מזרחים ופלסטינים, אף ששנהב ממש מבקש שנאמין לו כאשר הוא מדבר על ההבדל בין האשכנזים למזרחים ביחס לפלסטינים.

ההתנחלויות

המרכיב האחר בהזיה של שנהב הוא "מתנחלים דתיים דמוקרטיים". לדעתו, אף על פי שאלה חיים בהתנחלויות דתיות, המחויבות ל"ארץ ישראל השלמה", הם עשויים לקבל, ואפילו ליזום, פתרון שימחק את הקו הירוק. שנהב מצטט את הרב אבי גיסר מההתנחלות עופרה, ש"לא רואה בהפרדה כשלעצמה פתרון, וטוען כי חייבים לתת את הדעת על זכויות הפלסטינים להגדרה עצמית ולבעיית הפליטים" (106). נניח לדמוקרטיות של המתנחלים מעופרה. נניח גם ל"משבר החילוניות" ששנהב ממחר לאמצו כהקשר תרבותי למאמציו הקואליציוניים בין מתנחלים, פלסטינים, ושמאל רדיקלי. חשובה מכל אלה התשוקה הגדולה של שנהב להפוך גם את המתנחלים לקורבנות "השמאל הליברלי". מה יותר טוב מציטוט של הסופר אייל מגד, "שעבר מן השמאל הליברלי אל הימין":

אפשר לומר היום למתנחלים: היה לכם תפקיד היסטורי גדול בעיני השמאל – להיות פועלי הניקיון של המצפון שלו, כִּפּו עליכם את המשימה לנקות את מצפונם של אלה שיושבים בבתי ערבים ועל אדמותיהם בקטמון ובטלביה, בבקעה ובאבו־טור, בברעם וביד מרדכי ובשייח' מוניס. (108)

על דברי הסופר מוסיף החוקר: "על זה אמר פעם רִבֵּה של עופרה, אבי גיסר, שעל כל כפר (שחרב) יושב קיבוץ. אולם ההתנחלויות מוסריות יותר משום

4 Ehud Ein-Gil and Moshe Machover, "Zionism and Oriental Jews: Dialectic of Exploitation and Co-optation," in *Race & Class*, Vol. 50, No. 3 (2009): 62-76.

שהן אינן יושבות על שום כפר פלסטיני" (108). "ההגות הליברלית", טוען שנהב, "מעולם לא נתנה את דעתה על ההשלכות המוסריות של פינוי ההתנחלויות". ובראיון ליותם פלדמן במוסף "הארץ" הוא אומר: "השמאל לא יכול לראות את העוול שנגרם למתנחלים. אני לא בטוח שזה מוסרי לפנות דורות של אנשים שחיים שם. אני לא חושב שצריך לתקן עוול מוסרי אחד בעוול אחר".⁵ מה שנגרם לפלסטינים הוא "עוול אחד", זה הכל. זו הנקודה המרכזית של הסקירה הזאת: מתחת לכל זה, לאי הרצון לתאר את הציונות ומדינת ישראל, את הפרויקט הקולוניזטורי, את החיפזון לעבר ה"זהות המזרחית", יש אצל שנהב אדישות גמורה למאויים הפלסטיניים.

התשוקה שמפגין שנהב אל הימין המתנחל בספר הזה גדולה. משהו דוחק בו להתכנס בחיק החזקים, המתנחלים, אולי משהו מהפחד להיות חלש מולם. אלמלא כן, הוא לא היה משקיע בזהות המזרחית מחד גיסא, ובקרב המתנחלים (האשכנזים) מאידך גיסא, כל כך הרבה אנרגיה. לאט לאט אנחנו מתקרבים אל האויב האמיתי: "השמאל הליברלי", שכניו של שנהב בתל אביב, באוניברסיטה, הסטודנטים שלו.

פלדמן שואל:

אתה חושב שיש שותפים פלסטינים לדרישה הזאת? איזה פלסטיני יסכים להסדר שלא כולל פינוי של ההתנחלויות? חלק משמעותי מההתנגדות הפלסטינית עוסק בקרקעות שההתנחלויות גוזלות?

שנהב משיב:

אם תהיה תביעה הרדית שתאפשר סוג של חילופי של שטחים ואדמות, אני לא רואה סיבה מיוחדת שלא להשאיר את ההתנחלויות שם.

העמדות של התנועה הלאומית הפלסטינית ונציגיה מסולקות מ"השיח המוסרי" על עתיד ההתנחלויות. והרי יש פרסומים פלסטיניים רבים מאוד, הקוראים לעקירת ההתנחלויות כתנאי לכל הסכם שלום. הטעיית הקורא מגיעה לשיאה כאשר שנהב מרוקן את עצם המושג של כיבוש '67 ממהותו הקולוניזטורית: לא צריך להיות קשר בין כיבוש להתנחלויות. ההסבר טמון ברצועת עזה, שם "הכיבוש ממשיך ומתקיים ללא מתנחלים ומתנחלות בגוש קטיף" (113). כך אפשר להציע את נוסחת הקסם לסיום הכיבוש בלי לבטל את המאפיין המרכזי שלו – הקולוניזציה. זו החולשה הגדולה של הספר הזה. שוב ושוב בורח שנהב

5 יותם פלדמן, "מדינת כל מזרחיה", מוסף "הארץ", 19.2.2010.

מתיאור אופיו הקולוניאלי של הפרויקט הציוני, פעם מתוך "פוליטיקת הזהות המזרחית" ופעם מתוך השתקקות אל הימין המתנחל. בראיון אמר שנהב:

קראתי לפני חודשיים מאמר של בני בגין בעיתון 'הארץ', ואני מסכים עם כל מלה. יכולתי לכתוב את זה בעצמי לגבי העובדה שתהליך השלום כושל, ואין דרך להמשיך אותו. אם תשאל אותי אם אני בעד שהאמריקאים יכפו על הצדדים פתרון מדף של שתי מדינות, אני אגיד – כמו בגין – שלא. הניתוח שלנו הוא אותו ניתוח, גם אם המסקנות הנורמטיביות שלנו יהיו שונות.

האויב

על פי שנהב, "השמאל הליברלי" אחראי לקיפאון בתהליך המדיני עקב עמדותיו שעיצבו את יוזמות השלום של ישראל מאז הסכמי אוסלו, ב-1993. מה שהוא מכנה בשם "פרדיגמת 1967" עומד לטענתו ביסוד יוזמות שלום אלה, ומניח כי הכיבוש הוא נקודת המפנה המוסרית של ישראל. בעיני השמאל הזה, מלחמת 67' היא מקור הסכסוך הישראלי-פלסטיני, ולכן ביטול תוצאותיה הוא המפתח לפתורנו: פינוי ההתנחלויות ונסיגה לקו הירוק כבסיס לפתרון של שתי מדינות לשני עמים. שנהב אינו מסכים. לטענתו יש להחליף את "פרדיגמת 67'" ב"פרדיגמת 48'". מלחמת 1948 יצרה בעיות שאינן ניתנות לפתרון במסגרת הפרדיגמה המקובלת על השמאל הליברלי. המניע העיקרי של השמאל הליברלי לתיאור הכיבוש כמקור הקונפליקט הישראלי-פלסטיני הוא שאיפתם לטהר עצמם מוסרית מהעוולות שנעשו ב-1948, ולטפח את הדימוי של ישראל כמדינה דמוקרטית. ואולם הקביעה כי 1948 היא מקור הקונפליקט אינה פחות מטעה. בראיון שאל פלדמן: "למה לקבוע את 1948 כנקודת האפס של הסכסוך? זו קביעה די שרירותית. אפשר לחשוב על צמתים משמעותיים אחרים: הצהרת בלפור ב-1917, או המרד הערבי ב-1936?"

שנהב ענה:

זו שאלה שמציקה לי: למה לא 1917 למשל? דברים מרתקים קורים לא רק בהצהרת בלפור אלא בתהליך הכתיבה שלה. אבל יש בנקודה הזאת משהו אחר: בחרתי בה במכוון כי אני לא חושב שצריך לרסק את מדינת ישראל. בחרתי ב-1948 בדיוק בגלל שאני רוצה שכל ניתוח היסטורי יכלול את ההישגים של מדינת ישראל. אם חוזרים להצהרת בלפור, אז חוזרים למצב קשה מאוד מבחינת היהודים.

פלדמן: אבל למה בכלל לקבוע נקודת אפס? למה לתלות את כל ההתפתחויות ההיסטוריות באירוע אחד?

שנהב: בחרתי בנקודת אפס מתוך עמדה שמכירה באפשרות להציג היסטוריה אלטרנטיבית, גם אם היא מדומיינת – ההיסטוריה שלא קרתה, מה היה קורה אילו היתה מתממשת הסתעפות אחרת מהנקודה שאתה מגדיר כצומת. באותו מקום שבו בחרתי בנקודת אפס אני עוצר את ההסתעפויות ומקבל את מה שקרה עד אז כטבעי. מהבחינה הזאת, המקום שבו תבחר הוא זה שבו אתה מכוון את העמדה הפוליטית שלך. אני מניח את קיומה של ישראל ואת המאפיינים שלה כחלק הכרחי מהניתוח, כי אני לא רוצה להרוס אותה.

המוצא האשכנזי של תומכי השמאל והשקפת העולם הגזענית שלהם, היא ההסבר לחתירה אל ה"הפרדה", המצויה ביסוד פתרון שתי המדינות:

"פרדיגמת" 1967 של השמאל הליברלי אינה נובעת אפוא רק מתוך פחד מפני הריבוי הדמוגרפי הפלסטיני, אלא גם מתוך חרדה מפני הפיכתה של ישראל לחברה עם רוב מזרחי. [...] זוהי שפת הזמן של הקו הירוק; שפה שבאמצעותה מתוארת ישראל כדמוקרטיה ליברלית והערבים (ואיתם המזרחים והדתיים) מתוארים כנחותים ולא מספיק דמוקרטים. זוהי שפתו של מי שבא למזרח התיכון לזמן קצר, שלא על מנת להתערות בו, אלא להתקיים בו כאורח. (53-54)

אך כיצד משתלב שנהב ב"מזרח"? הוא מוחק את הדיון בטיבה של מדינת ישראל. הוא רומז על הקבלה בין האופי הגזעני של דיכוי היהודים באירופה לדיכוי הקולוניאלי של הפלסטינים (83), אבל העיקר – הוא חומק לאיזו ציונות קנטונאלית משונה. מצד אחד הוא מדבר בשם "ערביי 48", תוך התעלמות גמורה מקולם, כמו מזרחן אקדמי מן המניין. מצד שני, הוא מדבר בשם "זהות מזרחית" מומצאת, שאין לה שום בסיס ממשי, סוציולוגי או פוליטי. "פוליטיקת הזהות" היחידה אצלנו היא זו של ש"ס בגלגולה הגזעני, או של הליכוד מאז '77.